

فہرست

۱۱ سخن پڑوہشکده
۱۵ مقدمه

فصل اول: زندگی و زمانه

۱۷ ۱. سوانح احوال
۱۷ ولادت و کودکی
۱۸ تحصیل
۲۰ تدریس
۲۲ آثار
۲۲ خدمات اجتماعی و آموزشی
۲۳ مبارزات سیاسی
۲۸ ۲. زمانه
۲۹ دوره حکومت سلطنتی
۳۳ دورہ جمهوری عبدالکریم قاسم
۳۵ دورہ حکومت حزب بعث

فصل دوم: مبانی، مفاهیم و کلیات

۳۹	۱. مبانی اصولی و فقهی.....
۳۹	مبانی اصولی.....
۴۲	مبانی فقهی.....
۴۵	۲. مفاهیم.....
۴۵	ولایت.....
۴۶	امامت.....
۴۶	حسبه.....
۴۷	۳. کلیات.....
۴۷	تعریف سیاست.....
۴۸	موضوع سیاست.....
۴۹	دین و سیاست.....
۵۰	عقلانیت حاکم بر فقه.....

فصل سوم: اصول و قواعد فقه سیاسی

۵۶	۱. اصل حفظ نظام.....
۵۸	۲. اصل ظلم‌ستیزی.....
۶۰	۳. اصل مدارا و تساهل یا قاعده نفی عسر و حرج.....
۶۲	۴. قاعده «لا ضرر و لا ضرار».....
۶۵	۵. اصل مصلحت.....
۶۷	۶. قاعده نفی سییل.....
۶۸	۷. اصل تقیه.....

فصل چهارم: حیات سیاسی در عصر غیبت

۷۲	۱. رویکرد درون سیستمی.....
۷۳	نهاد رهبری.....
۷۶	نهاد قضا.....
۷۸	نهاد مالی.....
۷۸	الف) منابع بیت‌المال.....
۷۹	ب) مصارف بیت‌المال.....
۸۱	ج) مدیریت بیت‌المال.....
۸۲	۲. رویکرد برون سیستمی.....
۸۳	راهکار ظلم‌زدایی.....
۸۳	الف) حرمت همکاری با ظالم.....
۸۳	ب) حرمت ولایت از طرف جایر.....
۸۴	ج) عدم مراجعه به قاضیان جور.....
۸۶	د) عدم پرداخت مالیات شرعی به دولت جایر.....
۸۶	راهکار مصلحت‌گرایی.....
۸۷	الف) قبول ولایت در شرایط خاص.....
۸۸	ب) انجام خدمات غیراداری.....
۸۹	ج) رجوع به مراجع قضایی در شرایط خاص.....
۹۰	د) پرداخت مالیات شرعی.....
۹۱	ه) اخذ جوایز و حقوق.....
۹۲	و) خرید اموال از جایر.....

۱۲۷	فذلکة الکلام
۱۲۹	الکلام فی ولایة الفقیه
۱۴۷	۲. فی ولایة عدول المؤمنین
۱۵۲	۳. ولیّ فقیه و اجرای حدود و مجازات مجرمان
۱۵۶	۴. ولی فقیه و مقام فرماندهی جنگ در عصر غیبت
۱۶۰	۵. شیوه تعامل سیاسی با دولت‌های موجود در دوران غیبت
۱۶۰	حرمة الولاية من قبل الجائر
۱۶۲	ما استثنی من حرمة الولاية منها أخذها للقیام بمصالح العباد
۱۶۴	أقسام الولاية من قبل الجائر
۱۷۰	قبول الولاية من قبل الجائر مکرها
۱۷۰	حکم الاضرار بالناس مع الاکراه
۱۷۶	جواز قبول الولاية من الجائر لدفع الضرر عن الغير
۱۷۹	حکم اعتبار العجز عن التفصی فی الاکراه
۱۸۲	ان جواز الولاية عن الجائر مع الضرر المالي رخصة لا عزيمة
۱۸۳	بخش دوم: اعلامیه‌ها، نامه‌ها و پیام‌های سیاسی آیه الله خوئی
	متن تلگرام آیه الله العظمی خوئی به شاه درباره تصویب نامه انجمن‌های ایالتی و ولایتی
۱۸۳	متن تلگرام آیه الله العظمی خوئی به شاه درباره فاجعه مدرسه فیضیه و اهانت به علمای اسلام
۱۸۴	متن پاسخ آیه الله العظمی خوئی به نامه جمعی از علمای ایران درباره فاجعه مدرسه فیضیه
۱۸۵	متن فارسی اعلامیه آیه الله العظمی خوئی درباره فاجعه ۱۵ خرداد
۱۹۱	متن پاسخ آیه الله العظمی خوئی درباره تحریم انتخابات دوره بیست و یکم مجلس شورای ملی
۱۹۲	شورای ملی

فصل پنجم: حکومت و ولایت فقیه

۹۴	۱. تعریف حکومت و ولایت
۹۶	۲. انواع حکومت
۹۶	رویکرد مشروعیتی
۹۹	رویکرد سرزمینی
۱۰۰	رویکرد اختیاراتی
۱۰۲	۳. حکومت مطلوب
۱۰۳	نصب یا اذن
۱۰۳	عدالت
۱۰۴	عام بودن
۱۰۴	مطلق بودن
۱۰۵	۴. ولایت فقیه
۱۰۵	مبانی استدلال و مشروعیت ولایت فقیه
۱۰۸	ماهیت تصدی فقیه
۱۰۹	قلمرو اختیارات فقیه
۱۱۴	آیه الله خوئی و جمهوری اسلامی ایران
۱۱۷	نتیجه گیری

ضمایم

۱۲۲	بخش اول: متون عربی گزینش شده از آثار فقهی آیه الله خوئی
۱۲۲	۱. الولاية المطلقة للفقیه

متن اعلامیه آیه الله العظمی خوئی در پاسخ به نامه جمعی از علما درباره اعمال ضد اسلامی رژیم شاه.....	۱۹۲
متن تلگرام آیه الله العظمی خوئی به امیرعباس هویدا - نخست وزیر - در اعتراض به محاکمه جمعی از روحانیان و کسبه.....	۱۹۷
متن نامه آیه الله العظمی خوئی به احمد حسن البکر رئیس جمهور عراق درباره ملی شدن نفت عراق.....	۱۹۸
متن اعلامیه آیه الله العظمی خوئی درباره جنگ رمضان اعراب با اشغالگران فلسطین.....	۱۹۹
متن اعلامیه فارسی آیه الله العظمی خوئی درباره حوادث ایران و جنایات رژیم شاه.....	۲۰۰
متن فتوای حضرت آیه الله العظمی خوئی - دام ظلّه - به مناسبت انتفاضه و قیام مردم عراق.....	۲۰۲
کتابنامه	۲۰۵
نمایه ها	۲۰۹
آیات.....	۲۱۱
روایات.....	۲۱۲
اعلام.....	۲۱۳

سخن پژوهشکده

پیروزی انقلاب اسلامی و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی نویدبخش حضور فعال دین در عرصه‌های سیاسی - اجتماعی بود. این ایده در سطح ملی ترسیم‌کننده هویت دینی - ملی و حیات سیاسی - اجتماعی ایرانیان و در سطح فراملی تبیین‌کننده ضرورت بازسازی تمدن اسلامی و اعاده هویت و عزت به مسلمانان در دوران معاصر بود. ترسیم هویت دینی - ملی و تلاش برای بازسازی تمدن اسلامی پرسش‌ها و معضلاتی جدید را در دو سطح مذکور به وجود آورد که تاکنون منابع دینی و دین‌داران در عرصه علوم و مراکز علمی با آن به طور جدی مواجه نشده بودند. پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها و معضلات بی‌تردید نیازمند بازنگری در مبانی و بینش حاکم بر علوم رایج انسانی و اجتماعی در کنار بازگشتی روشمند و نقادانه به سنت فکری است. این بازنگری ضمن فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای بهره‌گیری از توانمندی‌های سنت و دانش سنتی، امکان استفاده از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های علوم جدید در دوران معاصر را به ارمغان می‌آورد، بنابراین وظایف مراکز علمی و پژوهشی در جمهوری اسلامی بسی سنگین است. این مراکز از سویی رسالت پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و معضلات فکری را برعهده دارند و از سوی

دیگر به فرهنگ‌سازی و تولید فکر و اندیشه به‌عنوان عناصر و لوازم اصلی احیای تمدن اسلامی اولویت می‌دهند.

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی نیز با تلاش در جهت پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و معضلات فکری مربوط به حوزه پژوهشی خود و فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای بازتولید فرهنگ سیاسی - دینی و ارائه دانش سیاسی مبتنی بر منابع اسلامی، هویت‌شناسی و هویت‌سازی در زمینه‌های فلسفه سیاسی و فقه سیاسی و علوم سیاسی را به‌عنوان اهداف مهم خود دنبال می‌کند. این پژوهشکده با فراهم کردن زمینه‌های رشد نیروی انسانی در عرصه پژوهش‌های سیاسی با رویکردهای فلسفی، فقهی و علمی تلاش می‌کند در مسیر عزم و اراده ملی برای احیای تمدن اسلامی گام بردارد.

اثر حاضر با هدف بررسی اندیشه سیاسی یکی از فقیهان مکتب اهل‌بیت (علیهم‌السلام) در عرصه فقه سیاسی انجام گرفته و گامی مهم در جهت فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای هویت‌شناسی جامعه و امت اسلامی تلقی می‌گردد.

بی‌تردید اجرای این پژوهش و غنای علمی آن مدیون تلاش‌های ارزنده مدیر محترم گروه فقه سیاسی آقای دکتر منصور میراحمدی، ارزیابان محترم آقایان سید نادر علوی، سید محمدرضا موسویان، علی خالقی و روح‌الله شریعتی و متصدیان اجرایی پژوهشکده به‌ویژه مدیر محترم امور پژوهشی آقای رجبعلی اسفندیار می‌باشد که جای دارد از زحمات و تلاش‌های آنان قدردانی به‌عمل آید.

هم‌چنین از ریاست محترم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای احمد مبلغی و قائم‌مقام محترم پژوهشگاه جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای محمدحسن نجفی تشکر می‌کنم که بدون

حمایت‌ها و مساعدت‌های بی‌دریغ و مؤثرشان پژوهش حاضر به سرانجام نمی‌رسید.

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی به‌منظور ترویج و گسترش علم و دانش آثار خود را در اختیار جامعه علمی قرار داده، پیشاپیش از انتقادات و پیشنهادهای علمی همه استادان، صاحب‌نظران و پژوهش‌گران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌ها موجبات رشد و پویایی فرهنگ سیاسی - دینی و زمینه‌های گسترش اندیشه سیاسی اسلام را فراهم سازد.

مدیر پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

دکتر نجف لک‌زایی

مقدمه

«فقه» در میان علوم و رشته‌های دانش اسلامی غنی‌ترین مجموعه را تشکیل می‌دهد، زیرا تنها علمی است که به احکام عملی مسائل زندگی پرداخته و در همهٔ زمینه‌ها به‌طور مفصل بحث کرده است. بخشی از این رشته غنی دانش اسلامی در دهه‌های اخیر تحت‌عنوان «فقه سیاسی» نام‌گذاری شده که به مسائل سیاسی و کشورداری می‌پردازد. مطالعهٔ این بخش از دیدگاه فقهای صاحب‌نظر از جمله اهداف این‌گونه کتاب‌هاست. روشن است که هدف این کتاب بررسی فقه سیاسی یا اندیشه سیاسی از دیدگاه همه فقها نیست، بلکه از دیدگاه فرد خاصی است که به تاریخ معاصر ما مربوط می‌گردد.

آیه‌الله خوئی یکی از برجسته‌ترین فقیهان عصر حاضر است که افکار او در عرصه‌های علوم دینی بسیار توجه دین‌پژوهان را برانگیخته است. کتاب حاضر درصدد است اندیشهٔ سیاسی آیه‌الله خوئی را از میان آثار فقهی او استخراج نموده، به‌صورت منسجم در اختیار دین‌پژوهان علاقه‌مند به فقه سیاسی قرار دهد. اندیشه سیاسی ایشان در عرصه علوم اسلامی از جایگاه بسیار رفیعی برخوردار بوده و حاوی نوآوری‌های زیادی است، به‌ویژه تبیین او از نظریه «جواز تصرف» می‌تواند در بردارندهٔ رهیافت خاصی به دولت و

سیاست باشد. کالبد شکافی اندیشه سیاسی خوئی ما را به اصول فکری و دیدگاه فقهی - سیاسی او نسبت به مهم ترین مسائل روز جهان اسلام که حکومت دینی باشد، آگاه خواهد کرد. سؤالی که در این جا مطرح می شود، این است که اندیشه سیاسی آیه الله خوئی چیست و ابعاد و گستره آن کدام اند؟

با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی سعی خواهیم کرد پاسخ این سؤال را از میان آثار و نوشته های آیه الله خوئی و شاگردانش که نقش اصلی در انتقال افکار او داشته اند، به دست آوریم. اندیشه سیاسی خوئی مبتنی بر تعدادی مفاهیم کلیدی همچون ولایت فقیه، امور حسبی و مانند آن است که هر کدام در جای خود تبیین می گردد. ساختار این کتاب از یک مقدمه و پنج فصل به ترتیب ذیل تشکیل شده است: فصل اول به زندگی و عصر سیاسی آیه الله خوئی اختصاص یافته است.

فصل دوم، اشاره ای کوتاه به کلیات قابل طرح و مرتبط با اندیشه سیاسی ایشان دارد.

فصل سوم به اصول و قواعد فقه سیاسی که زیربنای اندیشه سیاسی را شکل می دهد، می پردازد.

فصل چهارم حیات سیاسی شیعه را در عصر غیبت بررسی می کند.

فصل پنجم درباره ولایت فقیه و حکومت اسلامی است که اساسی ترین بخش اندیشه سیاسی این اندیشمند می باشد.

پاسخ نهایی به سؤال اصلی پس از تکمیل نوشتار به دست خواهد آمد، اما می توان این پاسخ را فرض گرفت که اندیشه سیاسی آیه الله خوئی عبارت از نظریه های منسجم و نظام مند فقهی - سیاسی او درباره چگونگی مدیریت کلان اجتماعی و سیاسی، دولت، زعامت عامه و اصول و مبانی نظری آنهاست که با رهیافت نص گرایانه و تا حدودی تاریخی ارائه گردیده اند. در این نوشتار کوشش به عمل می آید تا این پاسخ به آزمون گرفته شود.

فصل اول

زندگی و زمانه

۱. سوانح احوال

دوران زندگی آیه الله خوئی را به دوره های مختلفی می توان تقسیم کرد. اگر مشغولیت های گوناگون علمی و اجتماعی او نیز بر آن افزوده گردد این دوره ها بسیار متنوع تر و پربارتر خواهد شد. در این جا به اختصار این مقاطع بررسی می گردد.

ولادت و کودکی

حضرت آیه الله العظمی سید ابوالقاسم موسوی خوئی در نیمه رجب سال ۱۳۱۷ ه. ق در خانواده ای روحانی در شهر خوی دیده به جهان گشود.^۱ پدر او مرحوم حاج سید علی اکبر از علمای برجسته خوی بود. او تحصیلات حوزوی خود را نزد آیه الله محمدفاضل شریبانی و

۱. خوی نام یکی از شهرستان های استان آذربایجان غربی است که از شمال به شهرستان ماکو، از جنوب به شهرستان ارومیه، از شرق به شهرستان مرند و از غرب به کشور ترکیه محدود است. وسعت آن تقریباً سه هزار کیلومتر مربع است. (دایرة المعارف تشیع، ج ۷، ص ۳۴۳)